جەوهەری ڕاستی

مارتن هایدیگەر
لە ئەڵەمانییەوە: د. حەمید عەزیز
(زانکۆی سەڵاحەدین - کۆلیژی ئاداب)

قسە لە جەوهەری (١) ڕاستی (هەقیقەت) دەکەین. پرسیێن لە بارەی جەوهەری ڕاستییەوە گوێ بەوە نادات ئایا ڕاستییەکە ڕاستییەکی ئەزموونی پراکتیکی ژیانە، یاخود لەبەرچاوگرتنی سوود و قازانجی ئابووریە، یاخود ڕاستیی بیرکردنەوەی تەکنیکییە، یان کارامەیی سیاسییانەیە، هەروەها بەشێوەیەکی تایبەتی بەلایەوە گرینگ نییە ڕاستییەکی تۆژینەوەی زانستی، یاخود داهێنانێکی هونەری بێت، یان بگرە ڕاستی سەرنجدانێکی هزری، یاخود هی بڕواو ئیمانێکی ئایینی بێت.

پرسیارە جەوهەرییەکە چاو لە هەموو ئەم بابەتانە دەپۆشێ و ڕووەکاتە یەک شت؛ ئەویش ئەوەیە کە هەر «ڕاستییەک» بەگشتی لەوەدا کە ڕاستییە جیای دەکاتەوە و نیشانی دەدات.

بەڵام ئایا ئەو پرسیارە لەبارەی جەوهەرەوە نامانگەیەنێتە ناو بۆشایی هەمەکی- گشتی کە هەموو بیرێک تەنگە نەفەس دەکات؟! ئایا زادەڕۆیی ئەم پرسیارە بێ بنەمایی هەموو فەلسەفە ئاشکرا ناکات؟! هزرێکی ڕەگ و ڕیشەدا کوتاوو پشت ئەستوور بەڕاستەقینە، کە پێودانگ و بەڵگەمان پێدەبەخشێ، دەبێ لە دژی تەفرەی بۆچوون و وا دانان و لەکن وابوون هەڵمەت بەرێت.

ئایا دەبێ لەم پرسیارە (ئەبستراکتە) کە چاو لە هەموو ڕاستەقینەو واقعێک دەپۆشێ، سەبارەت بە دۆخی نەداری و لێقەوماوی ڕاستەقینە، چی لێ بکەوێتەوە؟! ئایا پرسیی لە بارەی جەوهەرەوە، لەنێو هەموو پرسیارەکاندا بەگشتی، ناجەوهەریترین و ناپابەندبووترین

پرسیار نییە کە دەکرێ بکرێ؟!

هیچ کەسێک ناتوانێ لە دڵنیایی لێکراوی ڕوون و بێگەردی ئەم ئەگەر و گومانانە خۆی ببووێرێ و دەرباز ببێت. ڕێگای هیچ کەسێک نادرێت بە ئاسانی ڕاستیی ئەم گومانانە بەکەم بزانێ، بەڵام کێ، چ کەس ئەم گومانانە دەردەبڕێت؟! تێگەیشتنی (فام) سافی مرۆڤ ئەمە دەکات. ئەو لەسەر داخوازیی سوودو قازانجی هەست پێکراوو بەردەست پێدادەگرێ و دژی زانینی جەوهەری بوونەوەر ئەو زانینە جەوهەرییە کە لە کۆنەوە (بە فەلسەفە) ناودەبرێت، دەماری دەگیرێ.

تێگەیشتنی گشتی مرۆڤ (فام) ناچاری تایبەتمەندی خۆی هەیە.

ئەو مافی خۆی بەوچەکەی لەبەردەستیدایە ساغ و دووپات دەکاتەوە.

ئەمەش پشت ئەستووریبیە بە داخوازی و گومانە «ڕوون و ڕەوان و ئاشکراکانی»، بەڵام فەلسەفەش ناتوانێ فام (تێگەیشتنی) ناوکۆیی پوچەڵ بکاتەوە، چونکە ئەو بەزمانەکەی کەڕ ولاڵە. فەلسەفە ڕێگا نادرێ بیەوێ ئەو جارێک پوچەڵ بکاتەوە، چونکە تێگەیشتنی ناوکۆیی بۆ ئەوشتە نابیناو کوێرە کە فەلسەفە دەیخاتە بەردەم سەرنجدانی جەوهەرییانە.

سەرەڕای ئەمە ئێمە خۆمان لەنێو ڕوونی و ڕەوانی تێگەیشتنی ناوکۆییدا خۆمانمان گیرکردووە، مادام ئێمە خۆمان لەنێو «فرەفۆرمی ڕاستییەکانی» ئەزموونی ژیان و ڕەفتار، هی توێژەرەوە، هی ڕەنگڕشتنی ڕوخسارو بڕوا و ئیماندا بەدڵنیایی هەست پێدەکەین.

ئێمە خۆمان یاخی بوونی ئەو «گومان هەڵنەگرە» دژی هەموو لافەکانی شایستەی پرسیار لەبارەوە کردنەوە پیادە دەکەین.

خۆ ئەگەر، لەگەڵ ئەمەشدا، پێویست بێت لەبارەی ڕاستییەوە بپرسرێت، ئەوا داوای وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە دەکرێت؛ ئێمە ئەمڕۆ لە چ ڕەوشێکداین، دەویستریّ بزانرێت ئێمە لە چ حاڵێکداین.

مرۆڤ سەرگەرمی ئەو ئامانجەیە کە مرۆڤایەتی لە مێژوویەکەیدا کە دەبێ بۆ ئەوە دابنرێ و دەستنیشان بکرێت، مرۆڤ «ڕاستی» واقیعی دەوێ. واتە سەرەڕای ئەمە ڕاستی دەوێ.

لەکاتی کۆشش کردن بۆ «ڕاستی» واقیعیانە مرۆڤ دەبێ لەگەڵ ئەمەدا بزانێ کە ڕاستی بەگشتی چی دەگەیەنێ. یاخود مرۆڤ تەنیا هەر «بەپێی هەست و سۆز» «وبە» گشتی ئەوە دەزانێ؟! ئایا ئەم بەلای کەمەوە «زانینە» و خەمساردی لە بەرامبەریدا لە زانینی سادەو ساکاری جەوهەری ڕاستی کلۆڵتر نییە؟!

چەمکی باوی ڕاستی

ئایا مرۆڤی ئاسایی چ لە «ڕاستی» دەکات و بەچی دادەنێ؟!

ئەم وشە بەرز و لە هەمانکاتدا کاڵبووەوە و پەککەوتەو خەریکە کۆڵەوار دەبێتەی «ڕاستی» (٢) ئەو شتە ڕادەگەیەنێ کە شتێکی ڕاست دەکات بە ڕاستی (٣). شتێکی ڕاست چییە؟ ئێمە دەڵێین، بۆ نموونە، «ئەمە خۆشییەکی ڕاست و ڕاستەقینەیە ئەگەر لە جێ بەجێکردنی ئەم ئەرکە بەشداری بکەین». ئەگەر ئێمە مەبەستمان بێت بڵێین: ئەمە خۆشییەکی بێگەردی ڕاستەقینەیە. شتی ڕاست شتی (واقیعی) ڕاستەقینەی واقیعیە. هەر بەم پێودانگە ئێمە باسی زێڕی ڕاست (ساغ) دەکەین بۆ جیاکردنەوەی لە هی قەڵب. زێڕی ناساغ (قەڵب) Falsche Gold بەڕاستی ئەوە نییە کە دێتە بەرچاوو دەردەکەوێ.

ئەو تەنیا «ڕوخساریکە» بۆیە ناڕاستەقینەیە. ناڕاستەقینە بەرامبەرو پێچەوانەی ڕاستەقینەیە، بەڵام زێڕی ڕواڵەتییانەش Schein هەر شتێکی واقیعیە. بەم پێیە ئێمە بە ئاشکراتر دەڵێین، زێڕی ساغ (ڕاستەقینە) زێڕی ڕاستی بێگەردە.

«ڕاستەقینە» لەگەڵ ئەوەشدا هەردووکیانن، زێڕی ساغ بەهیچ جۆرێک لەهی باوی ناساغ کەمتر نییە. ڕاستی و ساغیی زێڕی ساغ ئیتر ناکرێ بەهۆی ڕاستەقینەیی و واقیعییەتەکەی پشت ڕاست بکرێتەوە.

پرسیارەکە جارێکی تر دێتەوە: ساغ و ڕاست لێرەدا مانایان چییە؟ زێڕی ساغ (ڕاست) ئەو شتە واقیعییەیە کە واقیعییەتییەکەی لەگەڵ ئەوەدا گونجاوو تەبایە کە ئێمە «بەتایبەتی» پێشەکییانەو هەمیشە بە زێڕی دادەنێین. بە پێچەوانەشەوە ئێمە لەو کاتەدەدا کە ئەگەری زێڕی ناساغمان هەبێت، دەڵێین: «لێرە شتێک نادروستە»، کەچی بەپێچەوانەوە ئەوە وایە کە «چۆن پێویستە وابێت»، ئێمە لەبارەیەوە دەڵێین: ئەمە دروستە

شتەکە ڕاستە.

ئێمە نەک تەنیا هەر خۆشییەکی ڕاستەقینە زێڕی ساغ و هەمووو بوونەوەرێکی ئەم جۆرووچەشنە بەڕاست ناودەبەین، بەڵکو ئێمە هەروەها و لەپێش هەمووو شتێکدا دەربڕین و قسەکانمان لەبارەی بوونەوەرەوە کە خۆی بەپێی جۆرەکەی ساغ یاخود ناساغ دەبێت، واقیعییەتەکەی دەکرێ بەم جۆرە یاخود بە جۆرێکی تر بێت بە ڕاستی یاخود ناڕاست ناودەبەین. دەربڕینێک دەکرێ ڕاست بێت ئەگەر ئەوەی دەربڕیدەبرێ و دەیڵێت لەگەڵ ئەو شتەدا کە لەبارەیەوە وتوویەتی گونجاوو تەبابێت، هەروەها لێرەدا ئێمە دەڵێین: ئەمە ڕاستە، بەڵام ئێستاکە نەک شتەکە، بەڵکو ڕستەکە خۆی ڕاستە.

ڕاست، ئیتر شتێکی ڕاست بێت یاخود ڕستەیەکی ڕاست، ئەوەیە کە دروست بێت، کە تەباو گونجێنەر بێت. ڕاست بێت و ڕاستی لێرەدا دروستی دەگەیەنن و بگرە بە جووتە شێوازێک: جارێکیان بەمانای هەمئاهەنگی شتێک لەگەڵ ئەوەی لەبارەیەوە گریمانە کراوەو جارێکی تر بەیەکەوە گونجانی ئەوشتە لەگەڵ ئەوەی لەبارەیەوە دەربڕاوە.

ئەم جووت کەرەکتەرەی ڕاستی دەبێتە مایەی ئەوەی ڕەنگ ڕشتنی سنووری جەوهەری ڕاستی دەربکەوێت: Veritas est adaequatio rei et in-tellectus (مانای ئەم ڕستە لاتینییە ئەمەیە: ڕاستی گونجان و تەبایی شتە لەگەڵ ژیردا- وەرگێڕ).

دەکرێ ئەمە ئەم مانایەش ببەخشێ: ڕاستی بەیەکەوە گونجان و تەبایی شتە لەگەڵ زانیندا. هەروەها دەکرێ بوترێ: ڕاستی تەبایی و وەک یەکیی زانینە لەگەڵ شتدا. ڕاستە وا باوە کە ڕەنگ ڕشتنی سنووری جەوهەری ڕاستی هەر بەو چوارچێوەیە (فۆرمیلە) پێناسە دەکرێت: Veritas est adaequatio in intellectus adrem. (ڕاستی گونجانی ژیرە لەگەڵ شت- وەرگێڕ-).

بەڵام ڕاستی کە بەو جۆرە تێی دەگەیشترێ، ڕاستی کێشەکە (ڕستەکە) تەنیا لەسەر بنەمای ڕاستی شت: adaequatio rei ad intellectum شیاوەکییە. (واتە گونجانی شت لەگەڵ ژیردا- وەرگێڕ).

هەردوو چەمکە جەوهەرییەکەی Veritas (ڕاستی- وەرگێڕ) هەمیشە بەدواکەوتن و پابەندبوون و شوێن پێ هەڵگرتنە و... وا بیرکردنەوەیە کە ڕاستی بریتییە لە گونجان و ڕاست ڕۆیشتن.

لەگەڵ ئەمەدا یەکێکیان بەپێچەوانەی ئەوی تریانەوە نییە. هەموو جارێک intellectus لەگەڵ res (ژیر وشت- وەرگێڕ) پتر بەمانای جیاواز تێیان دەگەیشترێ. بۆ ئەوەی ئەمە بزانرێت پێویستە ئێمە فۆرمێلی باوی چەمکی ڕاستی بەینەوە سەر بنج و بنەما نزیکەکەی (سەدەکانی ناوەڕاست):

adaequatio rei ad in-tellectumوەک Veritas (ڕاستی وەک گونجانی شت لەگەڵ ژیردا- وەرگێڕ) ئەو بیرۆکە شیاوەکییە ترانسندێنتالیەی پشت ئەستوور بە خودێتی جەوهەری مرۆڤ کە یەکەم جار لەم دواییەدا لەلایەن کانت داهێنراوە، ناگەیەنێ کە دەڵێ «بابەتەکان پابەندی زانینی ئێمە بن» بەڵکو مەبەست لەو باوەڕە لاهوتییەی مەسیحییە کە دەڵێ: شتەکان لەوەدا ئەوان چین و ئایا ئەوان هەن تەنیا بەوڕادەیەی ئەوان وەک شتی داهێنراو ens Creatum لەگەڵ ئەو نموونەیەی لەبیروگیانی ڕەبدا نەخشاوە گونجاوبن بەمە بیری ڕاست بن بەو مانایە ڕاستین ens Creatum لە هەمان کاتدا intellectus humanus دەگەیەنێ.

(ژیری مرۆڤ شتێکی داهێنراوە- وەرگێڕ). دەبێ ئەمە وەک هێزێک کە لەلایەن ڕەبەوە بە مرۆڤ بەخشراوە لەگەڵ نموونەکەیدا پڕ بەپێستی خۆی بێت. تێگەیشتن Verstand تەنیا بەوپێیە وەک نموونەکەی کە ئەو لە چالاکییەکەیدا تەبایی و گونجانی بیرۆکە لەگەڵ شتەکاندا تەواو و پیادە دەکات، کە لەلای خۆیەوە دەبێ وەک نموونەکە بێت. شیاوەکی ڕاستی زانینی مرۆڤ، ئەگەر هەمووو بوونەوەرێک «داهێنراوێک» بێت، لەوەدا دەکەوێتەوە کە شت و ڕستە بەهەمان شێواز وەک بیرۆکەکە بن و ئینجا لە ئەنجامی یەکڕەنگی نەخشەی داهێنانی ڕەبانییەوە بە دوای یەکتریدابن و بگونجێن.

ڕاستی وەک گونجانی شتی داهێنراو لەگەڵ ژیری ڕەبدا دەستەبەری ڕاستی دەبێ بەو جۆرەی کە گونجانی ژیری مرۆڤە لەگەڵ شتی داهێنراودا.

ڕاستی لە جەوهەرو پوختەدا هەمیشە و لە هەمووو شوێنێکدا بریتییە لە گونجان Convenientia، بەیەکەوە گونجانی بوونەوەران لەنێو خۆیاندا و وەک داهێنراو لەگەڵ داهێنەرەکەیاندا، «هەماهەنگییەک بەپێی

ڕێ وشـوێنی ڕێک و پێکی داهێنان. Schoepfung sordnung بەڵام ئەگـەر ئەم ڕێک وپێکیـیـەکـە لە بیـرۆکـەی داهێنان (خـەلق) دابـبـڕدرێ، بەگشـتی و بەبێ دەستنیشـانکردن دەکرێ وەک ڕێک وپێکی (سیستەمی) دنیـا بە بیـردا بێت. لە جێگای سیـسـتـەمی داهێنان کـە لەلایەن لاهووتەوە بەبیـردا هاتووە، شـیـاوەکی پلان و نەخشە کێشانی هەموو بابەت و شتێک لەلایەن ژیرەوە دەردەکـەوێ کـە خـۆی وەک قـانوون دەردەخـات و لەبەر ئەمەش لافی شایستەیی پەسندی ڕاستەوخۆیی نەخشەو شێوازەکە لێدەدات (کە ئەمەش بەشتێکی- مەنتیقیانە- دادەنرێت). ئیـتـر گوایە جەوهەری ڕاستی کێشە- ڕستە Satz لە ڕاسـتـیـی دەربڕیکەوە پێک دێت بە بەلاداخـراو دەزانرێت. هەروەها لەو شوێنەی ئەو پەڕی کۆشش سـەیر و بیـهـوودە بۆ ڕوونکردنەوەی ئەوە دەکـرێ، چۆن دەبێ ڕاسـتـیـیـەکـە بکەوێتـەوە، جـەوهەری ڕاسـتـیـی هەر لەسـەرەتاوە وەک مـەرج و گـرێمانە دادەنرێت. بەهەمـان جۆرو شێوە ڕاستی شت هەمیشە بەیەکەوە هەماهەنگی شـتـی بەردەست لەگـەڵ چەمکی جـەوهەری ژیربدا دەگـەیەنێ. ئەو دیاردەیە دێتـە بەرچاو، ئەم دەستنیشانکردنەوەی جەوهەری ڕاستی بەسەربەخۆیی لە لێکدانەوەی جـەوهەری بوونی هەمـوو بوونەوەرێک دەمێنێتەوە کـە لە هەمانکاتدا شرۆڤە کردنێکی وەهای جەوهەری مـرۆڤ کە هەڵگرو پیـادەکاری ژیرە، دەگرێتە خۆی. بەم پێیە چوارچێوەکەی جەوهەری ڕاستیی (ڕاستی بریتـیـیـە لە گـونجـانی ژیر و شت پێکەوە- بەلاتینی، وەرگێڕ-) بۆ هەمـوو کەسێک وەک یەک کـاریگەری و دەستبەکاری گشتی گومان هەڵنەگری دەستگیر دەبێت. لەژێر دەسەڵاتی گومان هەڵنەگری ئەم چەمکەی ڕاستی کە لە بنەما جەوهەرییەکەدا زۆر دەگمەن سەرنج دراوە وەک شتێک دڵنیـایی لێکراوی گـومـان هەڵنەگـر دادەنرێ کـە ڕاسـتـی پێـچـەوانەیەکی هەیەو کـە ناڕاسـتـیش هەیە. ناڕاستی unrichtigkeit ڕستەکە (کێشەکە) بریتییە لە نەگونجانی دەربڕین لەگەڵ شتدا. ناڕاستی شت un-echtheit نەگـونجـانی بوونەوەر لەگـەڵ جـەوهەرەکـەیدا دەگـەیەنێ. هەمـوو جـارێک دەکـرێ کـە ناڕاسـتـی un-wahrheit وەک نەگونجان تێی بگەیشترێ.

ئەمە لە جەوهەری ڕاستەقینەوە دەکەوێتەوە. هەر بۆیە دەکرێ ناڕاستی وەک ئەو پێچەوانەیەی ڕاستی لەوێ، کە پەی بردن بە جەوهەری بێگەردی ڕاستی پەسند دەکرێت، بخـرێت بـەلایەکـدا، بەڵام ئایا بەگـشـتی پەردەلادانێکی تایبـەتی لە سـەرجەوهەری ڕاستی پێویست دەکات؟! ئایا جـەوهـەری بێگەردی ڕاسـتی لەو چەمکەدا کـە بەگـشـتی پەسندە و لەلایەن هیچ تیـوریـیـەکەوە نەشێوێنراوەو بەهۆی گومان هەڵنەگرییەکەوە پارێزراوە بەتەواوەتی نەنوێنراوە؟ ئەگەر ئێمە سەرەڕای ئەمە گێڕانەوەکەی ڕاستی ڕستە بۆ سـەر ڕاستی شت بەوە دابنێین کـە لە نزیکەوە خـۆی وەک ڕوونکردنەوەیەکی لاهووتی نیشـان دەدات و ئەگـەر ئێمە بە تەواوەتی دیاریکردنی جەوهەری فەلسـەفە دژی دەست تێـوەردان لەلایە لاهووتەوە بەپاکی ڕابگرین و دەسـتگیر بکەین و چەمکی ڕاسـتی تەنیـا هەر بەڕاسـتـی ڕسـتـە دیاری بکەین، ئەوا ئێـمـە لە هەمـانکاتدا ڕووبەڕووی بیرێکی کـۆن، بەڵام نەک کۆنترین مێردێک دەبینەوە کە بریتـیـیـە لەوەی ڕاستی بەیەکەوە گـونجـانی دەربڕینێکە (لۆگـۆس) لەگـەڵ شـتـێکدا (پراگـمـا). بەڵام چی دەمێنێتەوە شایستەی پرسین بێت، ئەگەر وا دەبنرێت کە ئێمـە دەزانین گونجانی (هوموبوزیس) دەربڕینێک لەگەڵ شتێکدا چی دەگەیەنێ؟ ئایا ئێمە ئەوە دەزانین؟!

شیاوەکی ناوەکی پێکەوە گونجان

ئێمە بە واتای جیـاواز قسـە لە پێکەوە گونجان دەکەین بۆ نموونە ئێـمـە دەڵێین دوو دراوی پێنج مارکی کە لەسـەر ئەم مـێزەن: هەردووکیـان لەگەڵ یەکـتـریدا گـونجـاوو وەک یەکن. هەردووکـیـان لە ڕوخـسـاردا وەک یەکن. ئیـتـر هەردووکیان ئەو شـتـە ناوکۆییـەیان هەیەو لەم ڕوانگەوە وەک یەکن. دواتر ئێمە باسی پێکەوە گونجان دەکەین، بۆ نموونە کـە ئێـمـە لە بارەی یەکـێک لەو پێنج مـارکـەی لەبەردەسـتـدایە دەڵێین: ئەم پارچە دراوە خـرە. لێـرەدا دەربڕینەکە لەگەڵ شتەکەدا گونجاوە.

ئێـسـتـاکـە نەک پێـوەندی نێـوان شت و شت، بەڵکو پێوەندی نێـوان دەربڕینێک و شتێک دەکـەوێتەوە، بەڵام دەبێ لە چیدا شت وەدەربڕین وەک یەک و گونجاوبن ئەگەر هەمـوو لایەنەکـان بە ئاشکرا لە ڕوخـساردا جیـاوازبن؟ پارەکـە لە کـانزا دروست کـراوە. دەربڕینەکـە بەگـشـتی کـەرەسـە نیـیـە. پارەکـە خرە. دەربڕینەکە بەگشـتی هیچ جۆرێکی جێگایی نییە.

بە پارەکـە مرۆڤ دەتوانێ شـتـێک بکڕێت. دەربڕین کە

لە بارەیەوەیە هیچ جارێک ئامرازی کڕین نییە، بەڵام سەرەڕای ئەم هەموو جیاوازییەی هەردووکیان دەربڕینە ناوبراوەکە وەک ڕاستییەک لەگەڵ پارچە دراوەکەدا گونجاوە. ئەم بەیەکەوە گونجانە دەبێ بەپێی چەمکی باوی ڕاستیی وەک یەکییەک بێت Angleichung، بەڵام چۆن دەکرێ ئەوپەڕی وەک یەک نەبوون، دەربڕینەکە خۆی لەگەڵ پارەکە بکات بە وەک یەک؟ ئەوە پێویستە ببێ بە پارەو دەبێ ڕوخسارەکەی بەتەواوەتی دەستبەرداری خۆی بێت. ئەمەش هیچ کاتێک لە دەست دەربڕینەکە نایەت. لەو ساتەدا کە ئەمەی لە دەست دێت، دەربڕینێک وەک دەستەواژە بە هیچ جۆرێک لەگەڵ شتدا یەک و گونجاو نابێ. لە وەک یەک بوونداً پێویستە دەربڕینەکە پتر بەوە بمێنێتەوە، بگرە لە پێشدا ببی بەوە، ئەو خۆی چییە. ئایا جەوهەرەکەی کە ئەوپەڕی لە شتەکە جیاوازە لەچی پێک دێت؟! ئایا چۆن ئەو دەربڕینە کە بەهۆی سووربوون لەسەر جەوهەرەکەی، بۆی دەلوێ لەگەڵ هی تردا، لەگەڵ شتدا خۆی بکات بە وەک یەک؟!

وەک یەک بوون لێرەدا ناکرێ وەک یەک بوونی ڕاستەقینەی بابەتی نێوان چەند شتێک کە لە جۆردا وەک یەک نین، بگەیەنێ. جەوهەری وەک یەک بوون پتر بەهۆی جۆری ئەو پێوەندییەوە کە لە نێوان دەربڕین و شتەکەدا هەیە دیارو دەستنیشان دەکرێت. چەندە ئەو «پێوەندییە» دیاریینەکراوو لە جەوهەرەکەیدا بەدانەمەزراوی بمێنێتەوە هەموو کێشەو هەرایەک لەبارەی شیاوەکی و ناشیاوەکی، لەبارەی جۆرو پلەی وەک یەک بوونەوە لە بۆشاییدا دەخولێتەوە. دەربڕینەکە لەبارەی دراوەکەوە پشت بەو شتە دەبەستێ لەوەدا کە دەیهێنێتە بەردەمی خۆی و لەبارەی ئەو شتەوە کە هێناویەتە بەردەمی خۆی بەو پێیەی ڕەوشەکەی لە ڕوانگەی زاڵ و باوەوە چۆنە، دەدوێت. ئەو دەربڕینەی لە ناخدا وێنە ڕەنگ دەڕێژێ ئەو شتە لەبارەی وێنە ڕەنگ ڕێژراوەکەوە دەڵێ کە خۆی چۆنە. ئەو «ئیتر- چۆن»ـە پێوەندی بە بۆچوون و ئەوەی بۆی چووەوە هەیە. بۆی -بچی، لێرەدا مانای ئەوەیە دوور خستنەوەی هەموو زانینێکی تیۆری سایکۆلۆجی و هۆشی پێشییانە دەبێتە مایەی ئەوەی شتەکە وەک بابەت لەبەردەم دابنرێت. ئەوەی دەخرێتە بەردەم، وەک چۆن بەو جۆرە دانراوە، دەبێ لەبەرامبەردا بوارێک ببڕێ و لەگەڵ ئەمەدا لە خۆیدا وەک شت بمێنێتەوە وەک شتێکی بەردەوام خۆی دەربخات. ئەم دەرکەوتنەی شت بەبڕینی بوارێک لە بەرامبەردا لە بوارێکی کراوەدا دێتەدی، ئەم کراوەییە لە لایەن بۆچوونەوە دانەهێنراوە، بەڵکو وەک دەڤەری پێوەندی دادەنرێت و وەردەگیرێت. پێوەندی دەستەواژەکە کە بۆچوون دەردەبڕێ بەشتەوە بەدی هێنانی ئەم پێوەندییەیە کە لەبنەڕەتداو هەموو جارێک خۆی وەک کردارو ڕەفتارێک نیشان دەدات، هەموو کردارێک نیشانی خۆی لەوەدا هەیە کە دیارو ئاشکرایە و بە ئاشکرایی خۆی چۆن دەمێنێتەوە. ئەو دەرکەوتنە بە مانا بنەڕەتییەکەی خۆی بەتەنیا زوو لەبیری خاوەر زەمیندا وەک بوونەوەرێک کە لەبەرچاو شارەزایی لە بارەیەوە پەیداکراوەو لە دەمێکی دوورەوە بە - بوونەوەر- ناوبراوە.

کردار لەبەردەم بوونەوەردا کراوەیە. هەموو پێوەندییەکی کراوە کردارو ڕەفتارە. بەپێی جۆری بوونەوەرو شێوازی کردارو کراوەیی مرۆڤ جیاواز دەبێت. هەموو کارو دامەزراندنێک، هەموو ڕەفتارێک و ژمارەنێک (تەگبیرکردنێک) لە کراوەیی دەڤەرێکدا دەمێنێتەوەو لە ناویدا بوونەوەر وەک چییەو چۆنە خۆی نیشان بدات (٤) و بتوانرێ دەربببڕدرێ. تەنیا ئەمە کاتێک لە کردن دێت ئەگەر بوونەوەر خۆی ئەگەر بەهۆی دەستەواژە دەربڕاوەکاندا بکرێ دەربببڕدرێ، ئینجا ئەمە بەو جۆرە کە پابەندی جۆرە ڕێنیشاندانێک بێت، بوونەوەر بەو شێوەیە کە چۆنە، دەربببڕدرێ. لەوەدا کە دەربڕینی شوێن ئەم ڕێنیشاندەرانە دەکەوێ، خۆی پابەندی بوونەوەر دەبێت. تەنانەت ئەو دەربڕینەی پابەندی گریمانەو ڕێنیشاندەرە ڕاستە (هەقیقەتە). ئەوی بەوجۆرە وتراوە ڕاستییە (هەقیقەتە).

پێویستە دەستەواژە ڕاستییەکەی لە کراوەیی کردارەوە بخوازێتەوە، تەنیا هەر بەهۆی ئەمەوە دەکرێ بەگشتی بۆ بۆچوونی وەک یەکی ببێ بە پێودانگ. کرداری کراوەو ئاشکرا خۆی پێویستە پابەندی ئەم گریمانە ڕێنشاندەرە بێت، ئەمەش مانای ئەوەیە: پێویستە ئەو بەخشێکی پێشەکییانەی پێودانگەکە بۆ هەموو بۆ چوونەکان پەسند بکات. ئەمە سەر بەکراوەیی و ئاشکرایی کردارەکەیە. ئەگەر تەنیا هەر بەهۆی ئەم کراوەیی و ئاشکرایی کردارەوە ڕاستی (هەقیقەت)ی دەربڕینەکە لە کردن بێت، ئەوا پێویستە ئەوەی یەکەمجار ڕاستییەکە دەکات بە

شیاوەکی پشت ئەستوور بە مافی بنچینەیی وەک جەوهەری ڕاستیی دابنرێت و کاری پێی بکرێت.

بەمە نیشاندانی باوو کۆتایی دەستەواژە وەک تاکە جێگای جەوهەری ڕاستی پەکی دەکەوێ. ڕستە نیشتمانی بنەڕەتی، ڕاستی نییە، بەڵام لە هەمانکاتدا ئەو پرسیارە لەبارەی بنەمای شیاوەکی ناوەکییانەی بە ئاشکرا کراوەیی و پێودانگی کردارێکی پێشەکییانە دەردەکەوێ کە بەتەنیا شیاوەکی ڕاستی بە ڕستە دەبەخشێ دێنێتە بەرچاو کە بەگشتی جەوهەری ڕاستی بەدیدەهێنێ.

بنەمای شیاوەکیکردنی ڕاستییەک

لە کۆپوە دەستەواژەی بۆچوون دەربڕ ڕێ وشوێنی پێدەبڕێ کە پابەندی بابەت بێت و بەپێی ڕاستی و دروستی پەسندی بکات؟! بۆچی ئەم گونجانە لە دەستنیشانکردنی ڕاستیدا بەشداری دەکات؟!

چۆن بەتەنیا ئەم جۆرە و چۆن بەدیهێنانی بەخشینی پێشەکییانەی ئەم پێودانگە و ئاراستەکردنەکە بە یەکدەنگی پەیدادەبێ؟! تەنیا بەوجۆرە کە ئەو بەخششە پێشەکییانە بە ئازادی خۆی بە ئاشکرا بۆ یەکێک دەکاتەوە کە لەو ئاشکراییە زاڵە بکەوێتەوەو بۆچوونەکە پابەند بکات. ئەم ڕزگاربوون و خۆکردنەوەیە بۆ پێوانەیەکی پابەندکەر تەنیا وەک ئازاد بوونێک بەرەو کرانەوەی کراوەیەک شیاوەکی دەبێت. ئەم ئازاد بوونە Freisein جەوهەری ئەو سەربەستییە نیشان دەدات کە تا ئێستا پەی پێ نەبراوە. کراوەیی کردار وەک شیاوەکییەکی ناوەکییانەی ڕاستیەتی لەسەر بنەمای ئازادی دادەمەزرێت. جەوهەری ڕاستیی کە وەک ڕاستی و دروستی دەربڕینەکەی تێی بگەیشتڕێ، بریتییە لە ئازادی (٥).

بەڵام ئایا ئەم ڕستەیە Satz دەربارەی جەوهەری ڕاستییەتی گومان هەڵنەگرێک لە جێگای یەکێکی تر دانانێت؟!

بۆ ئەوەی بتوانرێت کرداریک و ئینجا ناوەرۆکی دەستەواژەیەکی بۆچوون دەربڕ و پەسندکردن و ناکردن بکرێن بە هەقیقەت، پێویستە بکەر ئازاد بێت واتە، ڕێگای لێنەگیرابێت. بگرە ئەو ڕستەیە مەبەستی ئەوەنییە کە بۆ دارشتنی دەستەواژەیەک و تەواوکردنی و بۆ دەربڕینەکەی و بەدەستهێنانی پێویستی بە کردارێکی ناچار نەکراو هەیە بەڵکو ڕستەکە دەڵێ:

«ئازادی جەوهەری

هەقیقەت خۆیەتی»

«جەوهەر» وا تێی دەگەیشتڕێ کە بنەمای شیاوەکی ناوەکییانەی ئەوەیە کە لە پێشەوەو بەگشتی وەک شتێکی ناسراوو زانراو دانی پیادا دەنرێت. لە چەمکی ئازادیدا ئێمە نەبیر لە ڕاستی و بگرە نە لە جەوهەرەکەی ناکەینەوە. ئەو ڕستەیە، جەوهەری هەقیقەت (ڕاستی دەربڕین)، ئازادییە پێویستە ببێتە مایەی حەپەسان.

ئایا جەوهەری ڕاستی لە ئازادیدا بدیترێ مانای ئەوە نییە کە ڕاستی بخرێتە ژێر دەسەڵاتی ئارەزوو و حەزی مرۆڤەوە؟! ئایا دەکرێ ڕاستی لەوە پتر زیندە بەچاڵ بکرێت ئەگەر بخرێتە ژێر زەبری هەرەمەکی ئەو قامیشە لەرزۆکەوە؟! ئەوی لەکاتی توێژینەوەکەدا بڕیاردان (حوکم)ی ڕەوای تەنگەتاو کردووە، ئێستاکە بە ئاشکرا دەردەکەوێ:

«هەقیقەت لێرەدا دەخرێتە ئەستۆی خودێتی خودی مرۆڤ»

تەنانەت ئەگەر ئەم خودێتییە بکرێت ببێ بە بابەتی، ئەوا لە هەمانکاتدا لەگەڵ خودێتیدا هەر شتێکی مرۆیی دەبێت و لە بەردەستی مرۆڤدا دەبێت.

هیچ گومان لەوە ناکرێت کە ساختەو دووزمانی و درۆو دەلەسەو تەفرەدان، فێڵ و ناڕاستی بەکورتی هەموو جۆرەکانی ناڕاستی دەدرێنە پاڵ مرۆڤ، بەڵام لەگەڵ ئەمەدا ناڕاستی بە پێچەوانەی ڕاستییەوەیە، ئیتر هەر لەبەر ئەمەیە ئەوان دەیانەوێ، وەک مافێکی خۆیان، ئەمە وەک شتێکی نا جەوهەری لە کایەی پرسیار لەبارەی جەوهەری بێگەردی هەقیقەت دووری بخەنەوە. ئەم جۆرە بنج و بنەما مرۆییەی ناڕاستی بەهۆی پێچەوانەوە ساغی دەکاتەوە کە جەوهەری ڕاستی- لەخۆیدا- ئەوەیە کە بەسەر مرۆڤدا زاڵ و دەست ڕۆیشتووە. ئەمە لە میتافیزیکدا بە لەناونەچوو هەتا هەتایی دادەنرێت کە هیچ کاتێک لەسەر بنەماو بنچینەی لاوازی و بێ هێزیی و فەوتان و لەناچوونی جەوهەری مرۆڤ دانامەزرێت. کەواتە چۆن دەبێ جەوهەری هەقیقەت بتوانێ بەردەوامی و بنەمای خۆی لە ئازادی مرۆڤدا بدۆزێتەوە؟!

ناڕەزایی دژی ئەم ڕستەیە؛ جەوهەری هەقیقەت لە ئازادیدایە، پشت بە بیروڕای پێشەکییانە دەبەستێ کە تۆندترینیان ئەوەیە کە دەڵێ:

«ئازادی خەسڵەتێکی مرۆڤە»

جەوهەری ئازادی نەپێویستی بە پرسیارکردنی پتر هەیە و نەبۆ ئەمە ئەو پشوو درێژییەی هەیە. مرۆڤ خۆی چییە، هەموو کەسێک ئەمە دەزانێ.

جەوهەری ئازادی

بەڵام ئاماژەکردن بۆ ئەو بەیەکەوە بەستەرانە جەوهەرییەی هەقیقەت وەک ڕاستی لەگەڵ ئازادیدا ئەو بڕیارو حوکمە پێشەکییانە دەهێنێتە لەرزین بەو مەرجەی بە ئازادی ئێمە ئامادەی گۆڕینێکی بیرکردنەوەمان بین. بیرکردنەوەی لە بەیەکەوە بەستەرانەوەی جەوهەری هەقیقەت لەگەڵ ئازادیدا ئێمە بەرەو ئەوە دەبات کە پرسیار لەبارەی جەوهەری مرۆڤ لە ڕوانگەیەوە بکەین کە شارەزابوون و ئەزموونی بنەمای جەوهەری شاراوەی مرۆڤ (هی بوون) بۆ ئێمە دەستە بەردەبێ، ئیتر بەوجۆرە کە ئێمە هەر لەسەرەتاوە بەرەو دەڤەری بنەڕەتی جەوهەری هەقیقەت دەبات. لێرەوە ئەمە خۆی دەردەخات:

ئازادی تەنیا هەر لەبەر ئەوە بنەمای شیاوەکی ناوەکییانەی ڕاستییە، چونکە جەوهەری تایبەتی خۆی لە جەوهەری بنەڕەتی تاکە هەقیقەتی جەوهەرییەوە پێدەبڕێ و دەستگیر دەبێ. ئازادی لە سەرەتاوە وەک ئازادی بۆ دەرکەوتنی کراوەیەک و درەخشانەکەی دیارو دەستنیشان کرا. چۆن دەکرێ بیر لە جەوهەری ئەم ئازادییە بکرێتەوە؟! ئەوەی دەردەکەوتوە، دەستەواژەیەکی بۆچوون دەربڕن وەک ئەوە (angleicht) ئینجا لە کردارێکی کراوەی ئاشکرادا بوونەوەرێکی کراوەیە. ئازادی لە پێناوی کراوەیەکی بە ئاشکرا ڕاگەیەنرا و ڕێگا دەدات بوونەوەرە دیاریکراوەکە بەوجۆرەی کە هەیە بوونەوەر بێت. ئازادی ئێستاکە خۆی وەک دەرفەتدان بە هەبوونی بوونەوەر دەردەخات.

ئاسایی ئێمە قسە لە دەرفەتدان بە هەبوون دەکەین، بۆ نموونە، ئەگەر ئێمە لە پرۆژەیەکی ڕەنگ بۆڕێژدراو چاو بپۆشین.

«ئێمە ڕێگا دەدەین شتێک هەبێت» مانای ئەوەیە: هیچی تر دەستی لێنادەین و سەرگەرمی پێوە خەریک کردنی نابین.

ڕێگادانی هەبوونی شتێک Seinlassen Von لێرەدا واتایەکی ناکردنی چاوپۆشینە لەشتێک، دەست هەڵگرتنە لە شتێک، خەم ساردییە لەبەرامبەریدا و بگرە کۆڵدانەڵی.

لێرەدا ئەو وشەیەی بۆ دەربڕینی ڕێگادانی- هەبوونی بوونەوەر ئەوپەڕی گرینگ کۆڵدان لی و خەمساردی ناگرێتە خۆی، بەڵکو پێچەوانەکەی، ڕێگای هەبوون بدرێت ڕێگا بە خۆدانە دەست لە بوونەوەر وەربدرت خۆی بۆ دابنێییت. ئیتر ئەمەش جارێکی تر بە ئاشکرا نابێ وا تێی بگەیشترێ کە بریتییە لە کردارو کردنی ڕووت، کۆشش، بایەخ پێدان و نەخشەکێشانی ئەوەی بەرەو ڕووی دەبین، یاخود ئەو بوونەوەرەی بە دوایدا دەگەڕێین.

ڕێگا بوون بدرێت- بوونەوەر وەک بوونەوەر، کە چۆن هەیە- مانای ئەوەیە:

مشوور خواردنی کراوەکەو کراوەکەیەت کە تێیدا هەموو بوونەوەرێک جێگیرە، کە لە هەمانکاتدا ئەو لەگەڵ خۆیدا دەیهێنێ. ئەم کراوەییە offene، بیری خۆر ئاوا لەسەرەتاکەیدا بە (تائەلیتیا) واتە بە نەشاردراوە تێی گەیشتووە. کاتێک ئێمە (ئەلیتییا) واتە هەقیقەت لە جێگای نەشاردراوە دادەنێین، ئەمە وەرگێڕانێکی وشەییەو نابێت، بەڵکو ئەو ڕێنمایی و ئامۆژگارییەی تێیدایە چەمکی باوی هەقیقەت بە واتای ڕاستیی دەستەواژەو دەربڕین بەجۆرێکی تر بیری لێ بکرێتەوە Umdenlcen و بەوجۆرە کە تا ئێستا تێی نەگەیشتراوە وبریتییە لە بەدەرکەوتن و پەردە لادان لەسەر بوونەوەر. بە تەنگەوەبوونی دەرکەوتنی بوونەوەر لەوەدا لە دەست ناچێ، بەڵکو کرانەوەو ئامادەبوونە بۆجۆرە پاشەکشەیەک لەبەردەم بوونەوەردا بۆ ئەوەی ئەو چییەو چۆنە دەربکەوێت و وەک یەکییە بۆ چوون دەربڕەکە ئەو پێودانگە، پەیڕەو بکات. ئەم ڕێگادانی- بوونە ڕووبەڕووی بوون، وەک ئەو چۆنە، دەبێتەوە و هەموو کردار و ڕەفتارێک لە چوارچێوەی کراوەییدا دادەنێ. بوون- ڕێگا بدرێت، بەو مانایەیە؛ ئازادی لەخۆیدا بخەیتە دەرەوەو دیاری بکەیت و لە دەرەوە هەبێت (eK-sistent). جەوهەری ئازادی کە لە جەوهەری ڕاستیدا بەدی دەکرێت خۆی وەک ڕووبەڕوو بوونەوە لە بەدەرکەوتنی بوونەوەردا نیشان دەدات.

ئازادی تەنیا هەر ئەوە نییە کە تێگەیشتنی گشتی بەپێی حەزی خۆی لەژێر ئەم ناوەدا پەی پێدەبات: حەزو ئارەزوو کە جاروبار لەکاتی هەڵبژاردنی ئەم لایەنە یاخود لایەنێکی تر دەستبەکار دەبێت.

ئازادی لەکاتی توانای کردن یاخود نەکردنی شتێکدا بەرەڵڵایی نییە، بەڵکو ئازادی تەنیا هەر ئامادەیی نییە بۆ کارێکی داواکراوو ناچارەکی (ئینجا بوونەرێکی هەرچۆنەکی). ئازادی لەپێش هەموو ئەمانەدا (بەر لە ئازادی نالەبارو لەبار) دەرفەتدانی دەرکەوتن و ئاشکرابوونی بوونەوەر وەک ئەوەی وایە.

ئاشکرابوون خۆی لە دەرەوە، هەبوونی خۆ ڕێگاداندا دەپارێزدرێ، هەر بەهۆی ئەمەوە کراوەیی کراوەکەش واتە ئەوەی لێرە، چییە، هەیە.

لە بوون- لێرەدا بنەمای جەوهەری ماوەیەکی دوورودرێژ بە دانەمەزراوی بۆ مرۆڤ دەپارێزدرێ و لەوەوە دەرفەتی بوون لە دەرەوەیدا بۆ دەڕەخسێ. «بوون» لێرەدا بەمانای بوونی بوونەوەر بەواتای هاتنە پێشەوەو «لێرەدا بوون» (لەبەردەستدا بوونی) بوونەوەرێک نییە. هەروەها لێرەدا بوون بەمانای ئەو بوونە لەشی- نەفسییە نابێ تێی گەیشتڕێ کە لەسەر بنەمای کۆششی ئاکارەکی مرۆڤ بۆ خودی خۆی دامەزراوە. ئەو بوونەی لە هەقیقەتدا وەک ئازادی ڕەگی داکوتاوە بریتییە لەڕووبەڕوو- بوونەو لە دەرکەوتن و ئاشکرا بوونی بوونەوەر وەک خۆی چونە. بوونی مێژووی مرۆڤ پێش ئەوەی تێی بگەیشتڕێ و بەرلەوەی جارێکیان پێویستی بە ساغ کردنەوەی جەوهەرەکەی بێت، لەوکاتەدا کە یەکەم بیرمەند ڕووەکاتە ئاشکرابوونی بوونەوەری دەست دەکات بە پرسین؛ دەبێ بوونەوەر چی بێت، لەم پرسیارەدا بۆ یەکەم جار شارەزایی لەبارەی ئاشکرابوون و دەرکەوتن دەستگیر دەبێت. بوونەوەر بەتێکڕیی وەک فیزۆس، سروشت، خۆی دەردەخات کە لێرەدا مەبەست لە دەڤەرێکی تایبەتی بوونەوەر نییە، بەڵکو بوونەوەر وەک بوونەوەر مەبەستە و بگرە بە واتای لێرە بوونێکی دەرکەوتوو. یەکەم کاتێک بوونەوەر خۆی لە دەرکەوتن و ئاشکرابوونەکەیدا لادەدات و دەپارێزێ، یەکەم کاتێک ئەم پاراستنە لە پرسیارەکەوە لەبارەی بوونەوەر وەک ئەمە تێی دەگەیشتڕێ، مێژوو دەست پێدەکات. سەرەتای لەسەر هەڵدانەوەی بوونەوەر بە تێکڕایی، پرسیارکردن لەبارەی بوونەوەرەوە وەک بوونەرو دەستپێکردنی مێژووی ولاتانی خۆرئاوا یەک شتن و لە هەمانکاتدا لە کاتێکدا بووە کە لە پێوانە هاتووەکە خۆی، یەکەم کراوەکە واتە کراوەبوونە کە بۆ پێودانگەکە کراوەتەوە.

کاتێک بوونەوەر لەوێ هەبووە کە وەک ڕێگادانی بوونی بوونەوەر مرۆڤ بۆ «ئازادییەکە»ی ئازاد دەکات، لەوەدا کە بەگشتی لە پێشەوەدا شیاوەکی (بوونەوەر) بۆ هەڵبژاردن دەخاتە بەر دەست و بە ناچاری ڕایدەسپێرێ (بوونەوەر) ئەوکاتە حەزو ئارەزووی مرۆڤ دەستی بەسەر ئازادیدا ناگات. مرۆڤ ئازادی وەک خەسڵەتێک لەبەردەستدا نییە، بەڵکو ئەوپەڕی پێچەوانەکەی وایە: ئازادی، بوون لەدەرەوە، بوونی پەردە لەسەر هەڵگیراو «خاوەنی» مرۆڤە و بگرە لە بنەڕەتەوە، بەتەنیا خۆی بۆ مرۆڤایەتی لەسەردەم و شوێنێکیدا دەستەبەردەبێ پێوەندییەک کە هەموو مێژوویەک بنیات دەنێ و دیاروودەستنیشانی دەکات لەگەڵ بوونەوەرێکدا، بەو شێوەیەی کەوایە، دائەزرێنێ. تەنیا ئەو مرۆڤەی لە دەرەوە هەبوونە مرۆڤێکی مێژوویی (٦). «سروشت» هیچ مێژوویەکی نییە.

ئەو ئازادییەی کە وەک بوون- ڕێگادانی بوونەوەر تێی گەیشتراوە، جەوهەری هەقیقەت بەمانای پەردە سەرهەڵدانەوەی بوونەوەر تەواو دەکات و بەری دەهێنێ. «ئازادی» هیچ خەسڵەتێکی ڕستەیەکی ڕاست نییە کە بەهۆی «خودێکی» مرۆڤەوە «بابەتێک» دەردەبڕێت، ئیتر بەڕاست دادەنرێ بەبێ ئەوەی مرۆڤ بزانێ لەچ دەڤەرێکدا ئەمە وایە، بەڵکو هەقیقەت پەردە لەسەرلادانی بوونەوەرە کە بەهۆیەوە کرانەوەیەک پەیدا دەبێت. لەو کردنەوەیەیدا هەموو کردارێکی مرۆڤ و هەڵوێستەکەی جێگیر دەبن. بۆیە مرۆڤ بەشێوازی بوون لە دەرەوەدا دەبێت.

چونکە هەموو کردارێکی مرۆڤ بەشێوازی خۆی کراوەیە و لەگەڵ ئەوەدا کە کردارەکەی بۆ کراوە ئەوپەڕی گونجاو وتەبان، دەبێ ڕەفتاری بوون- ڕێگادان واتە ئازادی بەهرەی ڕاسپاردەی ناوەکی وەک یەک بوون و گونجانی بۆ چوون لەگەڵ بوونەوەرەکەدا ببەخشێ. مرۆڤ هەیە، ئێستا مانای ئەمەیە:

مێژووی شیاوەکی جەوهەرییانەی مرۆڤایەتی مێژوویی بۆ ئەو لە پەردەلادان لەسەر بوونەوەر لە تێکڕاییەکەیدا پارێزراوە.

لەو شێوازەوە، چۆن جەوهەری بنەڕەتی هەقیقەت پەیدادەبێ، بڕیارە دەگمەن و ساکارەکانی مێژوو دەکەونەوە.

چونکە هەقیقەت بە جەوهەر ئازادییە، بۆیە مرۆڤی مێژوویی لە بوون- ڕێگادانی بوونەوەردا- بوونەوەرەکە ناتوانێ بوونەوەر چییەو چۆنە، ڕێگا بدات بوون بێت. ئینجا بوونەوەر پەردەی بەسەردا دەدرێت و دەشێوێنرێت. ڕوالەت دەسەلآت و هێز بەدەست دەهێنێ. لەوەدا نا جەوهەری هەقیقە بەدەر دەکەوێ. چونکە لە دەرەوەدا- بوونی ئازادی وەک جەوهەری هەقیقەت خەسڵەتێکی مرۆڤ نییە، بەڵکو مرۆڤ وەک خاوەنێکی ئەم ئازادییە بوونی دەرەکی هەیەو توانای مێژوویی بوونی دەبێت، هەر بۆیەشە ناجەوهەرێتی هەقیقەت ناتوانرێ لە دواییدا لە ناتوانایی سادەو کەمتەرخەمی مرۆڤ بکەوێتەوە. ناڕاستیی دەبێ پتر لە جەوهەری ڕاستییەوە پەیدا ببێت. چونکە ڕاستی و نارِستی بە جەوهەر بەرامبەر بەیەکتریی دابڕاوو بێخەم و خەمسارد نین، بەڵکو سەربەیەکترین، بەگشتی ڕستەیەکی ڕاست دەتوانی بەوپەڕی تواناوە دژی ڕستەیەکی ناڕاست دەربکەوێ.

هەربۆە پرسیار لەبارەی جەوهەری ڕاستییەوە دەگاتە دەڤەری بنەڕەتی ئەوەی سەرگەرمی پرسیارە، ئەگەر هاتوو بەهۆی سەرنجدانی پێشییانەی جەوهەری تەواوەتی ڕاستییەوە بیرکردنەوە لە ناڕاستیی بخاتە نێو پەردەلادان لەسەر جەوهەر.

شرۆڤەکردنی ناوجەوهەری ڕاستی پڕکردنەوەی پاشیانەی کە لەبەرێک نییە، بەڵکو هەنگاوێکی گرینگە بەرەو کردنی پرسیارێکی تێروتەسەل لە بارەی جەوهەر ڕاستی. ئیتر چۆن پێویستە ئێمە نا جەوهەری لە جەوهەری ڕاستیدا پەی پێی بەرین؟ ئەگەر هەقیقەت پڕ بەپێستی خۆی، خۆی لە ڕاستێتی ڕستەو دەربڕیندا نەبینێتەوە، ئەوا ناهەقیقەتیش ناکرێ لەگەڵ نارِستی بڕیار (حوکم)دا بەرامبەر بەیەکتری دابنرێت.

جەوهەری ڕاستی

جەوهەری ڕاستی خۆی وەک ئازادی دەرخست. ئەمە بوون و پەردە لەسەرلادانی ڕێگادانی بوونی بوونەوەرە.

هەموو کرداریکی کراوە لەنێو ڕێگادانی بوونی بوونەوەردا دێت و دەچێت، هەموو جارێکیش بەرامبەر بەو یاخود بەم بوونەوەرە هەڵوێستی دەبێ. وەک ڕێگادانی بوونی پەردە لەسەر لاچوونی بوونەوەر بەتێکڕایی، وەک یەکێکی وەک ئەمە، ئازادی هەموو کرداریکی لەگەڵ بوونەوەردا بەتێکڕایی گونجاندووە. حەزو ئارەزوو ڕێگا نادەن هیچ کاتێک وەک ئەزموون و هەست و سۆز دابنرێن، چونکە ئەوان بەمە هەر تەنیا لەبەر جەوهەرەکەیان دەهێنرێن و لەمەوە (وەک ژیان و وەک دەروون) لێک دەدرێنەوە کە خۆیان تەنیا وەک ڕوخسارێکی مافی جەوهەر دەتوانێ، ئەوەندەی ئەوان شێواندن و بەهەڵە شرۆڤەکردنی حەزو ئارەزوو لە خۆبانیاندا هەبێت، ساغ بکەنەوە. حەزو ئارەزوو کارلێکران واتە، ڕووبەڕوو بوونەوەی بوونی دەرەکی بوونەوەر بەتێکڕایی دەکرێ تەنیا هەر تاقی بکرێتەوەو هەستی پێبکرێت، چونکە مرۆڤی تاقیکەرەوە بەبێ ئەوەی لە جەوهەری حەزو ئارەزووی کارلێکران ئاگادار بێت، لە حەزوو ئارەزووی کارلێکرانی ئاشکرای بوونەوەر بەگشتی ڕێگا دراوە. هەموو کرداریکی مرۆڤی مێژوویی، ئیتر بەدەربخرێت یان نا، تێی بگەیشترێ یان نا دەستنیشان دەکرێت و بەهۆی ئەم کارلێکرانەوە لەبوونەوەردا بەتێکڕایی جێگیر دەبێت. کراوەیی و ئاشکرایی بوونەوەر بەتێکڕیی لەگەڵ کۆی سەرجەمی بوونەوەرە تازە ناسراوەکەدا تەبا نییە. بەپێچەوانەوە:

چەندە زانینی مرۆڤ لەبارەی بوونەوەر کەم بێت و بەهۆی زانستەوە بەدەگمەن و کاڵ و کرچ و دەڵەمەیی ناسراو بێت، ئەوا بەدەرکەوتنی بوونەوەر بەتێکڕایی لەبنەڕەتدا لەو جێگایەدا زاڵ دەبێت کە ئەوشتەی ناسراوەو ئەوەی توانای ناسرانی هەیە ئەوەندە زەبەللاح و سنووری دیتن بەزێن بێت بە چالاکیی ئەوەی شت دەناسێ بەربەرەکانی نەکرێت کاتێک دەسترۆیشتنی تەکنیکی بەسەر شتدا هەموو ڕادەیەک تێدەپەڕێنێ.

ڕاستەوخۆ لە لاف و گزافی ئەوەی خۆی بە هەموو شتێک زان دادەنێ کە شتەکە هەرزانینە، دەرکەوتنی بوونەوەر لەنێو ڕوخسارەکی هیچدا کە نەک جارێک پتر خەمسارە، بەڵکو لە نێو لەبیر چوونەوەدا دووچاری تەنکی و ساکاری دەبێت.

کارلێکردەی ڕێگادانی بوونی بوونەوەر خۆی دەکوتێتە ناو ئەوەوە کە کەلەودا کرداریکی کراوەی نەسرەوتەو پێشی دەکەوێ.

کرداری مرۆڤ لەلایەن دەرکەوتنی بوونەوەر بەتێکڕاییەکەیەوە، هی بوونەوەر وەک بوونەوەر، واتە نهێنییەکە.

نەک تاکە نهێنییەک لە بارەی ئەم یان ئەو، بەڵکو تەنیا یەکێک.

نهێنییەک بەگشتی (شاردنەوەی شاردراوە) وەک یەکێک لەمە کە بوونی مرۆڤ دەست بەسەر دەکات. لە ڕێگادانی بوونی بوونەوەر بە تێکڕایی کە دەشارێتەوە لە هەمانکاتدا دادەپۆشێ دەقەومێ کە شاردنەوە یەکەمجار وەک داپۆشین دەردەکەوێ. بوون، لەوەدا کە بوونە لە دەرەوە، یەکەم و دوورترین نا- ئاشکرابوون، ناڕاستی تایبەتی دەپارێزێ، نا- جەوهەری تایبەتی هەقیقەت بریتییە لە نهێنی. نا- جەوهەر لێرە مانای هەرەسهێنانی بەرەو جەوهەر بەواتای گشتی (کوینون، گینوس)، شیاوەکییەکەی و بنەماکەی ناگەیەنێ. نا- جەوهەری لێرە بەو مانایە جەوهەری پێشیانەی جەوهەرە. ناجەوهەری لە پێشداو بەڕادەیەکی فرە شێواندنی جەوهەرەکەی کردەکی پەکی کەوت و هەرەسی هێنا دەگەیەنێ. نا- جەوهەر لەگەڵ ئەمەشدا لە هەموو ئەو دەلالەتانەداو بەشێوازی خۆی بەرامبەر بە جەوهەر بنەڕەتی دەمێنێتەوە، بەڵام هیچ جارێک بە واتای کەمتەرخەمی و خەم ساردی ناجەوهەری نابێت. قسەکردن لە نا جەوهەری و ناڕاستی بەوشێوەیە بە تۆندی دژی بیروڕای باو دەبت و واخۆی نیشان دەدات وەک بەوپەڕی هێزو تواناوە چەندین «ناکۆکی و پێکەوە نەگونجانی» بە ئەندێشەدا هاتووە کۆ بکاتەوە.

لەبەر ئەوەی گرانە ئەم ڕوخسارە زرە بەلایەکدا بخرێت، دەبێ دەستبەرداری ئەم جۆرە گوتنە بین کە بەلای بیروڕای باوەوە پڕە لە نا تەبایی کە ژیر نەیگرێت.

بۆ مرۆڤی شتزان ئەو «نایە»- un لەسەرەتای ناجەوهەری ڕاستیدا بەو پێیەی نا- ڕاستییە، دەڤەری تا ئێستا نەزانراوی هەقیقەتی بوون نیشان دەدات (نەک لە پێشدا هی بوونەوەر)

ئازادی وەک ڕێگادانی بوونی بوونەوەر لەخۆیدا سوورو پێداگرە واتە؛ لە خۆیدا پێوەندییەکی داخراو نییە. لەم پێوەندییەدا هەموو هەموو کردارێک پەیدا دەبێت؛ لەوەوە ڕێنمایی بوونەوەرو پەردە لەسەر لادرانەکەی دەست گیر دەبێت، بگرە ئەم جۆرە پێوەندییە لەگەڵ شاردنەوەدا خۆی دەشارێتەوە لەوە کە بە لەبیرچوونەوەیەکی نهێنییەکە

ناڕاستی وەک شاردنەوە

شاردراوە لە- ئەلیتییا-ی قەدەغە دەکات پەردەی لەسەر لابردرێ، هەروەها ڕێگای نادات وەک ستیریی (ڕووتکردن) بێت، بەڵکو تایبەتمەندییەکەی وەک مولک بۆ دەپارێزێ. شادراوەیی کەوابوو لەلایەن ڕاستییەوە وەک پەردە لەسەر لادان بەبیردا هاتووە، ئەو نا- دەرکەوتنە و بەمەش بە نا- ڕاستی ڕەسەن و تایبەتی جەوهەر ڕاستی دادەنرێت. شاردراوەیی بوونەوەر بەتێکڕاییەکەی هیچ کاتێک پاشیانە خۆی وەک ئەنجامێکی هەمیشە پارچە پارچەی هەندەکی زانینی بوونەوەر ناداتە دەست. شادراوەیی بوونەوەر بەتێکڕاییەکەی نا- ڕاستی تایبەتمەندییانە کۆنترە لە کرانەوەو دەرکەوتنی ئەوو ئەم بوونەوەرە. ئەو هەروەها کۆنترە لە ڕێگادانی بوون خۆی کە پەردە لەسەر لادراو بەشاردراوەیی دەهێڵێتەوەو لەبەرامبەر شاردنەوەدا هەڵوێست دەنوێنێ. ئایا ڕێگادانی بوون لەو پێوەندییەدا کە لەگەڵ شاردنەوەدا هەیەتی چی دەپارێزێ؟! هیچ کەمتر

پلەیەکی نایاب دەبەخشێ و لەوێدا لەبەرچاو ون وبزر دەبێت. مرۆڤ بەردەوام لە کرداریدا بەرامبەر بە بوونەوەردا هەڵوەستە دەکات، بەڵام هەمیشە فرە لەلای ئەم یاخود ئەو بوونەوەرە و دەرکەوتنەکانی دەوەستێ..

مرۆڤ لەو جێگایە دەکرێ پیادا بڕوات و دەستی بەسەردا بکات هەڵوەستە دەکات کە کێشە یەکەم دوایی دەستبەکاردەبن. خۆ ئەگەر ئەو خۆی کردەوەو ئامادەبوو ئاشکرایی و کراوەیی بوونەوەر لە دەڤەری جیاوازی کردارو ڕەفتاریدا فراوان و بەرینتر بکات بیگۆڕێ سەر لەنوێ بیگونجێنێ و ئاسوودەیی و مسۆگەریی و ئاساییشی بۆ دابین بکات، ئەوا لە دەوروبەری ڕازونیازی شیاوو پێداویستییەکان ڕێنمایی بۆ ئەو بەدەست دەهێنێ.

جێگیری و خایاندن لە شیاوەتی ئاساییدا، لە خۆیدا، بریتییە لە دەرفەت نەدان بە دەستبەکاری شاردرانەوەی شاردراوە. ڕاستە لە شیاوەکی ئاساییدا مەتەڵ و گرێکوێرە، تەم و مژاوی و ڕوون نەکراوەیی و شتی بەلایەکدا نەخراو جێگای گومان و ئەگەر هەیە، بەڵام هەموو ئەم کێشانەیان تەنیا ڕێڕەوو قۆناخی بەرەو هەنگاو نان لە شیاوەکی ئاساییدا هەر بۆیەشە ئەوان بنەڕەتی نین. لەو جێگایەی شاردراوەیی بوونەوەر بە تێکڕییەکەی جاروبار وەک سنووری خۆڕاگەیاندوو، ڕێگا دەدرێت، لەوێ شاردراوەیی وەک ڕووداوێکی بنەڕەتییانە لە نێو لەبیرچوونەوەدا نقووم دەبێت.

نهێنی لەبیرچووەوەی بوون بە تەنیا بەهۆی لەبیرچونەوەوە بەلایەکدا ناخرێت، بەڵکو ئەم لەبیرچوونەوەیە بە ونبوونی ڕوخسارەکی لەبیرچوونەوە ئامادەیی و تێنەپەڕییەکی تایبەتی دەبەخشێ. لەوەدا کە نهێنی لەنێو لەبیرچوونەوەدا و بۆ ئەو خودداری دەکات، ڕێگا دەدات مرۆڤی مێژوویی لە شیاوەکییەکی ئاساییدا لە ڕەوشی هێمنی و ئارامیدا ئاسوودە بێت، بەدەستە وسانی وەستان مرۆڤایەتی مێژوویی سەرگەرمی تەواوکردنی جیهانەکەیەتی بەهۆی نوێترینی پێداویستی و ڕازومرازەکانیەوە و بە مەبەست و نیازو نەخشەکانی پڕی دەکاتەوە. لەمەوە مرۆڤ کە تێکڕای بوونەوەری لەبیرچۆتەوە پێودانگەکەی دەخوازێتەوە. پێی لەسەر ئەمە دادەگرێ و بەردەوام پێودانگی نوێ بەدەست دەهێنێ، بەبێ ئەوەی لەبنەمای پێودانگ بە دەستهێنان خۆی و لە جەوهەری پێوانەی وەک ئەو گومان بکات. سەرەڕای بەرەو پێش چوون بەرەو پێودانگی نوێ و ئامانجەکان، مرۆڤ لە جەوهەری ڕەسەنێتی پێوانەکەیدا بە هەڵە دەچێ. ئەو بەهەڵە خۆی دەخەملێنێ و ئەوەندەی تر ئەمە پتر دەبێ ئەگەر وای دابنێ نەتەنیا خۆی پێوانەی هەموو بوونەورێکە. مرۆڤایەتی مێژوویی لەنێوان ئەم بەهەڵە پێوانە لەبیرچوونەوەییەدا بەسایەی ئەو شیاوەکییە ئاساییەی بۆی دابین بووە، پێ لەسەر دووپاتکردن و پشت ڕاستکردنەوەی ئەم سووربوون و پێداگرتنە جۆرە پاراستنێکی نە ناسراوی لە پێوەندییەکەدا هەیە وەک ئەوەی کە بوون تەنیا هەر بوونی دەرەکی نییە، بەڵکو لە هەمانکاتدا لە ناوەوەدا پێداگرتنە، واتە ئەوپەڕی کەللەڕەقانە سووربێ لەسەر ئەوەی کە لەلایەن بوونەوەرەوە کەوا دەردەکەوێ لە خۆیەوەو لە خۆیدا دێتە بەرچاو، پێشکەشی دەکرێت.

بوونی- دەرەکی بوونە بەپێداگرتنەوە، هەروەها لەنێو پێداگرتنی دەرەکی بووندا نهێنی دەست ڕۆیشتووە، بەڵام هەتا وەک لەبیرچووەوەو وەک جەوهەری هەقیقەت کە بووبێ بە ناجەوهەریی.

ناڕاستی وەک هەڵە

سووربوون و پێداگرتن لەلایەن مرۆڤەوە ڕووکردنە نزیکترین شیاوەکیی ئاسایی بوونەوەر، بەڵام ئەو پێدادەگرێ تەنیا هەر وەک بوون لە دەرەوەدا کاتێک بوونەوەر وەک پێودانگێکی وەک ئەمە دادەنێ.

لە پێودانگ پەیڕەوکردنەکەیدا مرۆڤایەتی مێژوویی پشت دەکاتە نهێنییەکە. ئەم سووربوون لەسەر ڕووکردنە شیاوەکییە ئاساییە و ئەو بوونە دەرەکییەی پشت کردنە نهێنییەکە سەر بەیەکترین.

ئەوان یەکێکن و هەمان شتن. ئەم ڕوو- پشت کردنە وەرچەرخانێکی لێرەو لەوێی تایبەتی لە بووندا لێدەکەوێتەوە. ئارەزوومەندی و تامەزرۆیی و سەرگەرمی مرۆڤ لەنێوان ڕاکردن و پشت کردنە نهێنی و ڕووکردنە شیاوەکی ئاسایی، دوورکەوتنەوە لە شیاوەکی دوورکەوتنەوە لە نزیکەوە بەرەو نهێنی و بەلایدا ڕەت بوون، بریتییە لە هەڵەکردن.

مرۆڤ هەڵەدەکات. مرۆڤ ناچێتە ناوهەڵەوە، بەڵکو ئەو تەنیا لە هەڵەدا دەبێ، چونکە ئەو لەسەر بوونی

دەرەکی سوورە و ئیتر لە هەڵەدا دەبێت. هەڵە کە مرۆڤ تێیدەکەوێ، شتێک نییە کە تەنیا وەک ئەوەی بەلای مرۆڤدا تێببەڕێ، وەک چاڵێک جاروبار ئەو تێی دەکەوێ، بەڵکو هەڵە سەر بە ڕەوشی ناخی بوونە کە مرۆڤی مێژوویی تیایدایە، هەڵە مەیدانی گەمەی وەرچەرخانەکەیە، کە تیایدا سووربوون و پێداگرتنی بوونی دەرەکی سووک و ئاسان هەمیشە سەرلەنوێ خۆی لەبیر دەچێت و خۆی لێ بزر دەبێت.

شاردراوەیی بوونەوەری شاردراوە بە تێکڕایی لە پەردە لەسەر هەڵدانەوەی بوونەوەری پێوەندیداردا دەست ڕۆیشتووە، کە وەک لەبیر چوونەوەی شاردنەوە دەبێ بەهەڵە.

هەڵە دژە جەوهەری بنەڕەتی سەرەتای جەوهەری هەقیقەتە. هەڵە خۆی دەکاتەوە وەک کراوە بۆ هەموو دژە گەمەیەکی دژ بە ڕاستی بنەڕەتی. هەڵە باژێری کراوەو هۆکاری بە تەفرە چوونە. نەک هەڵەی تاک و لابەلایی، بەڵکو شای (دەسەڵاتی) مێژووی ئەوەی کە لە خۆیدا تان و پۆی هەموو شێوازەکانی هەڵەی تێیدا ئاڵۆز بووە بریتییە لە بە تەفرەچوون.

هەموو کردارێک بەپێی کراوەییەکەی و بەپێی پێوەندی بە بوونەوەرەوە بەگشتی شێوازی هەڵەی خۆی هەیە. هەڵە لە بە هەڵەشت کردنی باوەوە تاوەکو بەسەردا تێپەڕبوون و بەهەڵە ژماردن و هەتا بە هەڵە ڕۆیشتن و هەتا بە هەڵە چوون لە بڕیاردان و هەڵوێستی جەوهەری و بنەڕەتی درێژ دەبێتەوە. ئەوی ئاسایی و بگرە بەپێی ڕێبازەکانی فەلسەفە بە هەڵە دادەنرێت، ناڕاستی بڕیارو حوکمڕان و هەڵەی زانین تەنیا جۆرێک و شێوازێکی ساکارو سادەی بەهەڵەچوونە. ئەو هەڵەیە کە دەبێ مرۆڤایەتی مێژوویی تێی بکەوێت، بۆ ئەوەی بەرەو پێش چوونەکەی هەڵە بێت، بۆ ئەوەی لە بنەڕەتدا لەگەڵ کراوەیی بووندا دەگونجێ. هەڵە دەستی بەسەر مرۆڤدا گرتووە لەوەدا کە بە هەڵەی دەبات، وەک تەفرەدان و بەهەڵە بردن لە هەمانکاتدا هەڵە ئەو شیاوەکییە دەستەبەر دەبێت کە دەکرێ مرۆڤ لە بوونی دەرەکییەوە پێی ببڕێت بۆ ئەوەی بواری کەوتنە هەڵەوەی نەدات، بەوە کە لە هەڵەکە شارەزا دەبێت و نهێنی بوون پشت گوێ نەخات.

لەبەر ئەوەی پێداگرتنی مرۆڤ لەسەر بوونی دەرەکی دەشێ و دەبزوێ و چونکە هەڵە وەک بە هەڵەبردن و تەفرەدان بەو شێوازەی تر پاڵەپەستۆیی دەکات و لەم پاڵەپەستۆییەوەی نهێنییەکە بەهێزە و ئینجا وەک لەبیر چوونێک وایە، بۆیە مرۆڤ لە بوونە دەرەکییەکەی بوونیدا بەتایبەتی کەوتۆتە ژێر دەسەڵاتی نهێنی و پاڵەپەستۆی هەڵەوە. ئەو بەهۆی ناچاریتی یەکەم و ئەوی تردە دووچاری نەهامەتییەکی ناچارەکی بووە. نابنەڕەتییە تەواوەتییەکەی کە جەوهەری هەقیقەتی تێدایە، ئەم بوونە بە گۆڕانی نەپساوەی هاتن و چوونەوە لە ناچاریدا دەهێڵێتەوە.

بوون وەرچەرخانە لە پێداویستی ناچارەکیدا. لە بوونی مرۆڤەوە بەتەنیا هەر لەوەوە لەسەر ناچارەکی و ئەنجامەکەی کەشیاوەکی کەوتنە ناو ناچارییە پەردە لادەدات.

پەردە لاچوون لەسەر بوونەوەر وەک ئەمە لە خۆیدا لە هەمانکات بەدەرخستنی بوونەوەرە بە تێکڕاییەکەی. لەبەیەکەوە بوونی پەردە لەسەر لاچوون و بەدەرکەوتندا هەڵە دەستی دەڕوات. شاردنەوەی شاردراوە و هەڵە سەر بەسەرتای جەوهەری ڕاستین. ئازادی، کە بەهۆی پێداگرتنی بوونی دەرەکی بوون تێی بگەیشترێ، تەنیا بۆیە جەوهەری ڕاستییە (بەواتای دروستی بۆچوون) چونکە ئازادی خۆی لەسەرەتای جەوهەری هەقیقەت، لە دەست ڕۆیشتووی نهێنی لەنێو هەڵەدا، دەکەوێتەوە. ڕێگادانی بوونی بوونەوەر لە کرداری کراوەدا خۆی پیادە دەکات ڕێگادانی بوونی بوونەوەر وەک ئەمە بە تێکڕاییەکەی کاتێک وەک جەوهەرێکی ڕەوا ڕووەدات، ئەگەر جاروبار لە سەرەتا جەوهەرییەکەیدا پەیڕەو بکرێت. ئینجا بڕیاردان بەرەو نهێنی بەڕێگاوەیە بۆ لای هەڵە وەک هەڵە. ئیتر پرسیار لەبارەی جەوهەری هەقیقەت لە بنەڕەتەوە کراوە. ئینجا بنەمای ڕیسی جەوهەری هەقیقەت و هەقیقەتی جەوهەر خۆی دەردەخات. سەرنجدانی نهێنی هەڵە پرسیارکردنە بە واتای تاکە پرسیارێک؛ بوونەوەر وەک بوونەوەر لە هەمەکێتی و تێکڕاییەکەیدا چییە. ئەم پرسیارکردنە بیرلەو پرسیارە ناکاتەوە کە لە بنەڕەتدا مایەی سەرسامی و حەپەسانەو لەبەر ئەمەش بەهۆی فرە واتایەکەیەوە نەبووە بە شاپرسیار لەبارەی بوونی بوونەوەرەوە. بیرکردنەوەی لە بوون کە لەم جۆرە پرسیار کردنەوە لەسەرەتاوە دەکەوێتەوە، لەسەردەمی ئەفلاتوونەوە وەک فەلسەفە

ناسراوەو لە دواییدا ناونیشانی میتافیزیکی پێ بڕاوە.

پرسیاری ڕاستیی و فەلسەفە

لە بیری بووندا ڕزگاربوونی مرۆڤ بەرەو بوونی دەرەکی کە مێژوو دادەمەزرێنێ دێتە قسەکردن کە نەک دەربڕین بیرۆرایەکە، بەڵکو چوارچێوەیەکی بە چاکی پارێزەری هەقیقەتی بوونەوەرە لە هەمەکییەکەیدا.

چەند کەس گوێ لەم قسەیە دەگرن، ناژمێردرێ. ئەوکەسەی لەوانەبێت کە دەتوانێ شت ببیستێ، دەتوانێ لە بارەی پلەو جێگای مرۆڤ لە مێژوودا بڕیار بدات. لە هەمان ساتی جیهانیدا کە سەرەتای فەلسەفە دەست پێدەکات، دەسەڵاتی دیاروبەرچاوی تێگەیشتنی هەمەکی دەست پێدەکات (سۆفستاییەکان).

ئەمە پشت بە گومان هەڵنەگری بوونەوەری دەرکەوتوو دەبەستێ و هەموو پرسیارێکی بیرکەرەوە وەک هێرش بردنە سەرو پەلاماردانی تێگەیشتنی ساغی مرۆڤ و هەڵچوون و گرژبوونی بەدبەخت و کلۆڵ لێکدەداتەوە، بەڵام فەلسەفە بەپێی هەڵسەنگاندنی تێگەیشتنی ساغ و سەلیم و لە دەڤەرە ئەوپەڕی پاساودراوردا چییەو چ دەگەیەنێ، جەوهەرەکەی ناپێکێ کە تەنیا خۆی بەهۆی پێوەندییەوە بە هەقیقەتی بنەڕەتی بوونەوەر وەک ئەمە بە تێکڕاییەکەی دیار و دەست نیشان دەکات، چونکە لەبەر ئەوەی، جەوهەری کاملّی هەقیقەت ناجەوهەریشی تێدایە و لەپێشدا وەک شاردنەوە دەستی بەسەر هەموو شتێکدا دەڕوات، ئەوا فەلسەفە وەک سەرگەرمی پرسیارکردن لە بارەی ئەم هەقیقەتەوە لە خۆیدا پچڕ پچڕە بیرکردنەوەکەی هێدی و هێمنی نەرم و نیانییە کە شاردراوەیی بوونەوەر لە هەمەکییەتیەکەیدا خودداری ناکات، بیرکردنەوەکەی، بە تایبەتی، هەروەها، بڕیاردانی ورده، کە شاردراوەیی هەڵدەتەکێنێ، بەڵام جەوهەرە سەلامەتەکەی لە کراوەیی پەی پێبردندا و هەروەها لە ڕاستی تایبەتییەکەیدا دەکات بە ناچاری.

لەم نەرم و نیانە وردییەداو لەو وردییە نەرم و نیانەی ڕێگادانی بوونی بوونەوەر وەک بوونەوەر لە هەمەکییەتییەکەیدا فەلسەفە دەبێتە پرسیار کردنێک کە هەر بەتەنیا لەلای بوونەوەر هەڵوەستە ناکات، بەڵکو ڕێگای هیچ مافی دەسەڵاتێکی دەرەکی نادات. کانت پەی بەم ناچارییە ناوەکییە بردووە، ئەو لەبارەی فەلسەفە وتوویەتی:

– ئێمە لێرەدا ئێستاکە فەلسەفە دەبینن کە بەکردەوە لەسەر بنەمایەکی نالەبار وەستاوە، کە دەبێ پتەوو قایم بێت ئەگەرچی لەسەر زەوی و لە ئاسمانیش شتێک نەدۆزێتەوە پشتی پێ ببەستێ و خۆی پێوە بگرێت. لێرە پێویستە ئەو پاکی خۆی وەک پاسەوانێکی قانوونەکانی ساغ بکاتەوە، لەجیاتی ئەوەی پەیامبەرێکی مزگێنی بەخشی ئەوانە بێت کە هەستی زگماک یاخود کێ بزانێ، لەلایەن چ سروشتێکی ئامۆژگاری بەخش پێی ڕایدەسپێردرێ. (دامەزراندنی میتافیزیکی ئاکار، بەرهەمەکان چاپی ئەکادیمی بەرگی ٥ ل٤٢٥).

لەم ڕوونکردنەوەو لێکدانەوەی جەوهەری فەلسەفەدا کانت دەبینێ، کە بەرهەمەکانی ڕێگایان بۆ دوا وەرچەرخانی میتافیزکی خۆرئاوا خۆش کردووە، لە مەیدانێک و بەولاوەتر ئەو بەپێی هەڵویستە بنەڕەتییە میتافیزیکیەکەیەوە لەنێو ڕێبازی خوێتیدا، تەنیا لەم ڕوانگەیەوە توانیویەتی تێ بگات و پێویست بووە خۆی بە پارێزەری قانوونە تایبەتییەکانی خۆی بزانێ. ئەو سەرنجدانە بنەڕەتییەی دەستنیشانکردنی فەلسەفە ئەوپەڕی بەسە بۆ ئەوەی هەموو بە کۆیلەکردنێکی بیرکردنەوەکەی سەرزەنشت بکات، بێدەسەڵاتترین ئەم جۆرە خۆی لەو ڕاکردنەدا حەشاردراوە کە فەلسەفەی بە «دەربڕین» کولتوور (شپینگلەر) داناوە، وەک ڕزاندنەوەیەکی داهێنانی مرۆڤایەتی دانراوە.

خۆ ئەگەر فەلسەفە جەوهەرە بنەڕەتییەکەی خۆی ساغ بکاتەوە کە وەک «پارێزەری قانوونەکانی خۆی بێت» یاخود ئەگەر ئەو خۆی لە پێشدا پشت ڕاست بکاتەوە و بەهۆی ئەو ڕاستییە پاساو بدرێت کە قانوونەکانی قانوونی، ئەمە بەهۆی ئەو سەرەتاییەوە بڕیار دەدرێت کە بەسایەکەوە جەوهەرە بنەڕەتییەکەی ڕاستی سەبارەت بە پرسیارە بیرکەرەوەکان ببێ بە شتێکی جەوهەری.

ئەو هەوڵەی لێرەدا درا تاوەکو پرسیارەکە لەبارەی جەوهەری ڕاستییەوە لە قەفەزی باوی چەمکی جەوهەری بێتە دەرێ و سنوور ببەزێنێ و لەبارەی بیرکردنەوە لەبارەیەوە یارمەتی بدات و کۆمەکی پێ بکات؛ ئایا دەبێ پرسیار کردن لەبارەی جەوهەری ڕاستییەوە لە هەمانکاتدا سەرەتا بریتی نەبێ لە پرسیارکردن لەبارەی ڕاستییەوە جەوهەر.

فەلسەفە لە چەمکی «جەوهەردا» بوونی بەبیردا دێت. بردنەوەی شیاوەکی ناوەکی ڕاستێتی ڕستەودەربڕینێک بۆ سەر بوونی دەرەکی ئازادی ڕێگادانی بوون وەک «بنەمایەکەی» کە پشتی پێدەبەستێ، لە هەمانکاتدا لێکدانەوەی سەرەتای جەوهەری ئەم بنەمایە لە شاردنەوەو پەردە بەسەردادران و هەڵەدا، دەخوازن ئەوە ڕوون بکەنەوە کە جەوهەری ڕاستی، هەمەکییەکی بۆش و بێ ناوکی گشتییەکی ڕووت (ئەبستراکت) نییە، بەڵکو تاکە مێژووی خۆشاردنەوەی یەکجارییانەی پەردە لەسەر لادانی واتای ئەوەیە کە ئێمە بە بوون ناوی دەبەین و لە کۆنەوە تەنیا وەک بوونەوەر بە تێکڕایی ڕاهاتووین بیری لێ بکەینەوە.

تێبینی

پرسین لەبارەی جەوهەری ڕاستی لەو پرسیارەوە دەکەوێتەوە کە لە بارەی ڕاستیی جەوهەرەوە دەکرێت. پرسیاری یەکەم لەسەرەتاوە بە واتای چییەتی یاخود بە واتای بابەتییانە لە جەوهەر دەگات کەچی ڕاستی بە کارەکتەرێکی زانین دادەنێ. پرسین لە بارەی ڕاستی جەوهەر وەک کردار لە جەوهەر دەکات و لە چوارچێوەی ئەم وشەیەدا بیردەکاتەوە، بگرە لەنێو بۆچوونی میتافیزیکدا دەمێنێتەوە، کە بوون (٧) بە واتای جیاوازی باوی بوون و بوونەوەرە. ڕاستی شاردنەوەیەکی تیشک پژێنی خەسڵەتی بنەەتی بوونە. پرسین لە بارەی جەوهەری راستییەوە وەڵامەکەی لەم ڕستەیەدا دەدۆزێتەوە:

«جەوهەری هەقیقەت

هەقیقەتی جەوهەرە»

مرۆڤ لەو ڕاڤەکردنە بۆی دەردەکەوێ کە ئەم ڕستەیە نایەوێ هەڵگێڕانەوەی وشە کۆکردنەوەیەکی ڕووت بێت و نایەوێ بە ڕوخساری پەرە دۆکسییانە بێتە بەرچاو. بکەری ڕستەکە، ئەگەر بێتو بشێ ئەم چەمکە ڕێزمانییە ترسناکە چارەنووسسازە بەگشتی بەکاربهێنرێت، هەقیقەتی جەوهەرەکەیە.

شاردنەوە تیشک پژینەکە، واتە؛ ڕێگا دەدات زانین و بوونەوەر بەیەکەوە گونجاو تەبابن. ڕستەکە بە هیچ جۆرێک دیالێکتیکی نییە. بەمە بەهیچ واتایەک دەربڕین نییە. وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارەی لەبارەی جەوهەری ڕاستییەوە دەکرێت پەندی گۆڕانێکە لەنێو مێژووی بووندا.

لەبەر ئەوەی شاردراوە تیشک پژێنەکە سەر بە ئەوە، لەسەرەتادا بوون لەژێر ڕۆشنایی بێبەشکردنی شاردراوەییدا دەردەکەوێ ناوی ئەو ڕووناککردنەوەیە (ئەلیتییا) (٨)یە.

ئەم وانەیە «لەبارەی جەوهەری ڕاستییەوە» دەبوو پێشتر بە وانەیەکی تر، ڕەنگ ڕشتنە بنەڕەتییەکەی، «لە بارەی ڕاستی جەوهەرەوە» تەواو بکرێت، ئەم پرۆژەیە لەبەر چەند هۆیەک کە لەو نامەیەدا «لەبارەی ڕێبازی مرۆڤ پەرەورییەوە» ڕوونکراونەتەوە، سەری نەگرت.

پرسیاری سەرەکی لەبارەی (بوون و کات ١٩٢٧) ماناکە، واتە (ب. و. ک. ل: ١٥١) لەبارەی بایەخی مەیدانی پرۆژەکە واتا لە بارەی کرانەوەوە، واتا؛ لە بارەی ڕاستی بوونەوەو نەک هەر تەنیا هی بوونەوەر، بەدەستی ئەنقەست بە نەکراوەیی دەمێنێتەوە. بیرکردنەوە لە ڕوخساردا پابەندی ئەو ڕێگایە دەبێ کە میتافیزیک پیایدا ڕۆیشتووە و لە هەنگاوە گرنگە بەلایەکا خەرەکانیدا ، کە لە هەقیقەتی ڕاستییەوە بۆ بوونی دەرەکی ئازادی و ئینجا لەمەوە بۆ هەقیقەت وەک شاردنەوەو هەڵە، دەچێت، جۆرە بارگۆڕینێکی پرسیارکردنەکە، کەسەر بە بابەتی پووچەڵ کردنەوەی میتافیزیکە، دێنتەدی. ئەو بیرەی لە وانەکەدا هەوڵی پێشکەشکردنی دراوە لە شارەزاییە بنەڕەتیەکەدا خۆی ساغ دەکاتەوە، یەکەم شت لە بوونەوەکە مرۆڤ دەتوانێ خەریکی بێت، جۆرە نزیک بوونەوەیەک لە ڕاستیی بوون خۆی بۆ مرۆڤی مێژوویی ئامادە دەکات.

هەموو جۆرێکی ئەنترۆپۆلۆجی و (زانستی مرۆڤ-وەرگێڕ)، هەموو خودێتی مرۆڤ وەک خود نەک تەنیا هەر وەک پێشتر لە «بوون و کات»دا وابووە، بەجێی هێڵراوەو پشتگوێ خراوە، بگرە ڕاستیی بوون وەک بنەمای هەڵوێستێکی بنەڕەتی مێژوویی گۆڕاوونوێ لێی کۆڵراوەتەوە بگرە وانەکە خۆی بۆ ئەوە داناوە، پشت ئەستوور بە چەند بنەمایەکی تری نوێ، بیر لە (بوون) بکاتەوە، زنجیرەی ئەنجامەکانی پرسیارکردنەکە ڕێگای بیرکردنەوەیەک دەردەبڕێ کە لە جیاتی ئەوەی چەند بۆچوون و چەمکێک بدرێنە دەست خۆی، وەک گۆڕانێکی پێوەندی بە بوونەوە تاقی دەکاتەوە.

پەراوێز:

١- لە چاپی سێیەمی ساڵی ١٩٥٤ز، دا نووسراوە جەوهەر:

- خەسڵەتەکان.

- هەڵومەرجەکانی شیاوەکی کردن.

- بنەماکانی شیاوەکی کردن.

٢- لە چاپی یەکەم ساڵی ١٩٤٣ز، چاپی سێیەم ١٩٥٤:

- ڕەوشەن، درەخشان، درەوشاوە.

٣- لە چاپی یەکەمی ساڵی ١٩٤٣ ز، چاپی سێیەمی ١٩٥٤دا نووسراوە:

بیکەن، دروستی بکەن، بخرێتە ژێر تیشکی ڕووناکی و ڕۆشناییەوە.

٤- لە چاپی سێیەمی ١٩٥٤دا: نیشانی دەدات، دەردەکەوێ، ئامادەیە.

٥- من نابێ بەهیچ جۆرێک لە وەرگێڕ بەولاوە، لەم کایەیەدا ڕۆڵێکی ترم هەبێ، بەڵام ئەوی لێرەدا ناخ و مێشک و دەروون دەورووژێنێ و مرۆڤ هەراسان دەکات ئەو پرسیارەیە:

ئەگەر جەوهەری هەقیقەت وەک ڕاستی دەربڕین تێدگەیشتری و بریتی بێ لە ئازادی؟ دەبێ ئەمە چ جۆرە ئازادییەک بێت؟!

گوایە تەنیا ئەوانەی شت بە ڕاشکاوی دەردەبڕن ئازادن؟ ئەم قسەیەی هایدیگەر بەلای منەوە لە دێڕە شیعرێک دەچێ کە بەهۆی وروژنی ناخ و دەروون لە هەڵوێستێکی دیاریکراودا کەوتۆتەوە بەولاوە نییە (وەرگێڕ)

٦- چاپی یەکەمی ساڵی ١٩٤٣ز: بەس نییە؛ جەوهەری مێژوو لە مێژووەوە وەک ڕووداوێک.

٧- لە زۆر شوێندا هایدیگەر وشەی (بوون)ی بەڕێنووسی کۆن نووسیوە: واتە لەجیاتی بنووسێ Sein نووسیویەتی Seyn. (وەرگێڕ).

٨- نووسەر بە یۆنانی نووسیویەتی کە واتای «دەرکەوتنە لە نێو شاردنەوەدا». دەدات. «وەرگێڕ».

سەرچاوە:

- Martin Heidegger., Gesamtausgabe. 1- Abteilung: Veroeffentlichte schriften: 1914- 1970. Bd. q.
Weg Marken. Vom Wesen der Wahrheit. S. 177- 202.